

Зв'язкова Віра

Юрко
Стеновий

В Херсонських
стінах

УДК

Ю. Степовий. Звязкова Віра. в Херсонських степах. УВС – К, 2021.
268 с.

До збірника

Рекомендується

Упорядник *Віктор Рог*.
Макет та обкладинка *Василь Бойко*

Видано за сприяння

ISBN: 978-617-95158-1-1

© УВС, 2021

«ДОНІНІ ТОЙ ТРИВАЄ ВІЙ...»

Драматичні події, описані в цій книзі, відбувалися в часи Національно-визвольних змагань за Українську державність століття тому. За сто років до виходу цієї книги – 9 травня 1921 р. – загинув отаман Блакитний, а 7 вересня в Жандармській балці (тепер у межах м. Дніпра) більшовики розстріляли зв'язкову Віру Бабенко та її однодумців.

Ось їхні прізвища: отамани Григорій Гниненко-«Вовгура», Юхим Ільченко, Олександр Микитенко-«Огник», Оврам Огій, Марко Кікоть, підпільниці Паша Бабенко, Ганна Уманська, Тетяна Дядик, Агнія Євтушенко, Катерина Рибка, Надія Бардашів, Поліна Калина, підпільники та партизани Максим Цибенко, Іван Георгійович Горобець, Іван Петрович Воробей-«Горобець», Сергій Кордуян, Марко Цеглина, Пилип Щукін, Іван Бардашів, Іван Шпонько (він же Кочерга-Кочерженко-Печений), Андрій Калина, Микола Окатий, Кирило Чебаненко, Петро Величко, Микола Максименко, Дорофій Товмач, Лаврентій Гордієнко, Йосип Безрідний, Давид Межавецький, Яків Таран, Павло Мар'янченко, Катерина Мойсеєва, Олекса Литвиненко, Олександр Василенко, Олександр Смолій, Іван Гуртовий, Семен Коваль, Дмитро Васич, Григорій Тарасенко, Пилип Яровий, Олександр Запольський, Порфир Криволицький, Михайло Кедровський, Георгій Горященко, Олекса Рибка, Іван Шабля, Федір Бузько, Михайло Яковенко-Яловенко.

Не минула смерть і зрадника: отамана Андрія «Зірку»-Рибалку «вдячні чекісти» знищили в той же день у тому ж місці.

Нехай вихід цього видання стане нашим шанобливим поклоном-вітанням у сторіччя загибелі українських підпільників.

Довгий час пам'ять про героїчний чин українських повстанців Криворіжжя, Січеславщини, Херсонщини, Черкащини була силоміць покрита і скована чорним саваном забуття. Ніби й не було масового опору червоній московській навалі, ніби й не було жертв, ніби й не було звитяжної боротьби. Лише в еміграції з'являлися окремі згадки, публікації, спогади...

Основу книги складають повісті Юрка Степового (насправді Федора Пестушка, рідного брата отамана Костя Пестушка-Блакитного) – «Зв'язкова Віра» та «В Херсонських степах», видані в Мюнхені у 1947 р. у видавництвах імені Миколи Хвильового та «Культура» відповідно.

Кілька слів про автора. Федір Юрійович Пестушко народився у 1908 р. в Ганнівці (тепер Петрівської селищної ради на Кропивниччині). Після закінчення середньої школи в П'ятихатках навчався в Київському університеті.

Після Другої світової війни опинився в еміграції. 18 років редагував українську католицьку газету «Нова зоря» та 10 років часопис «Українське життя». Вважався бездоганним знавцем української мови. Автор художньо-документальних книг про повстанців, очолюваних братом, «В Херсонських степах» (1947) та «Зв'язкова Віра», збірки оповідань про Голодомор 1932 – 1933 рр. «Сміх крізь сльози» та повісті «Син Закарпаття (українське революційне підпілля в Києві 1941 – 1942 рр.)». Помер у Нью-Джерзі (США) в 1987 році.

Лише на початку 1990-х в Україну почала потрапляти діаспорна література, в якій були згадки про повстанців, старожили почали обережно згадувати розповіді очевидців, патріотичні організації, науковці розпочали пошуки та дослідження, організували відзначення, уможливився доступ до засекречених архівних справ.

У 1997 р. під редакцією президента Історичного клубу «Холодний Яр» Романа Коваля в Києві вийшла збірка «Кость Блакитний, отаман Степової дивізії», яка стала першою ластівкою, котра воістину «провістила весну» в дослідженні та вшануванні героїчної епопеї «степовиків» (перевидана в 2016 році в Кривому Розі).

У 2010 р. в с. Ганнівці відкрито меморіал Костеві Пестушку, проведено вечори пам'яті, прекрасне погруддя Костя Блакитного для Медведівського краєзнавчого музею виліпив скульптор з Калуша Ігор Семак, член Історичного клубу «Холодний Яр».

Кость Блакитний та його побратими – герої книг Романа Коваля «Отамани Гайдамацького краю. 33 біографії» та «Коли кулі співали». До поетичної збірки Володимира Стецюка «Повстання» (2011) увійшов однойменний вірш про Костя Блакитного.

Іменем Костя Пестушка («Степового»-«Блакитного») названі вулиці й провулки в Дніпрі, Кривому Розі, Кропивницькому, з 2019 р. його ім'я носить 17-та Окрема криворізька танкова бригада...

На мою думку, апогеєм тернистого сторічного шляху повернення отамана Блакитного та його повстанців у свідомість та пам'ять земляків стало урочисте відкриття цього року 15 травня в Кривому Розі величного пам'ятника Костю Пестушку (автори скульптор Олександр Канібор та архітектор Євген Головін). Оргкомітет очолював краєзнавець, поет, невтомний дослідник і популяризатор історії повстанського руху Володимир Стецюк, член Історичного клубу «Холодний Яр».

Варто згадати добрим словом і художника Юрія Магалевського (1876 – 1935), голову української повітової ради й повітового комісара освіти в Олександрівському в 1917 – 1918 рр., який доніс до нас художній образ зв'язкової Віри та написав спогад про неї, який публікуємо в книзі. До останнього часу його портрет Віри Бабенко був єдиним, завдяки Юрієві Магалевському ми могли побачити як виглядала Віра Бабенко

Митець написав декілька портретів учасників Визвольної боротьби, серед них генерал Володимир Сальський, сестра-жалібниця

з загону отамана Шепеля Віра Матвіїв, сотник Герасим Нестеренко, генерал Михайло Омелянович-Павленко, доктор Іван Липа (опубліковані Василям Барладяну в журналі УАНТІ «Кафедра», ч. 11, Львів – Одеса, 1990, Лондон, 1995).

На звороті портретів Магалевський писав коротенькі біографічні дані портретованих. Ось що написано на звороті портрета Віри Бабенко.

«Бабенко Віра. Олія, картон. 34x24.

Гімназистка Бабенкова Віра. Гімназистка 7 класу Весело-Тернівської гімназії на Катеринославщині Криворізького повіту. Народилась 1902 р., с. Веселих Тернах – селянка «гонець» з Катеринославщини. 1921 р. – Тарнів.

Брала участь в Повстанчеській організації Катеринославщини під проводом лікаря Д. Гелева (серб). В 1921 році зрадник, зі своїх, видав, чоловік 60 було арештовано і розстріляно (насправді 49. – В. Р.). Серед них була і Бабенкова. І позаяк було їм відомо, що вона була розвідницею, то її мучили, поламали пальці на руках, ногах, подрізували, очі видовбали, аби видала організацію – мовчала. Зрештою – забили.

Вічна пам'ять тобі, рідна дитино.

Портрет роботи арт. маляра Ю. Магалевського».

Микола Вороний у спогадах про Магалевського характеризував його творчість як таку, якій притаманні «академізм» і «фотографізм». І ось, коли вже я, упорядковуючи видання, пишучи цю передмову, консультувався з Романом Ковалем (внесок якого у роботу над цією книгою значний), він надіслав нещодавно віднайдену світліну Віри Бабенко. Зіставивши портрет Магалевського і зображення на світліні, безсумнівно стверджуємо, що «фотографізм» таки присутній у портретах митця, і це збільшує їх історичну, документальну вартість.

Ще цікавіша історія із зображенням отамана Блакитного. На основі словесних описів, насамперед опису брата Федора Пестушка в повісті «В Херсонських степах» та Юрія Горліса-Горського в романі «Холодний Яр» та фотографії його сестри Віри,

перший портрет Костя Блакитного намалював художник Сергій Адамович. «Середніх літ кремезний чоловік, із помітною військовою виправкою, одягнений в простеньке убрання військового крою, але з «цивільного» темно-синього матеріалу. Мав на собі лише револьвер, далековид і планшета з мапою» (Ю. Горліс-Горський). Цей малюнок прикрашає обкладинку першого видання книги про отамана Блакитного, впорядкованої Романом Ковалем. Є в книжці «Кость Блакитний, отаман Степової дивізії» і портрет Костя Блакитного, який також виконав Сергій Адамович. Значно пізніше в Кривому Розі художник Олександр Канібор написав свою картину, яка прикрасила друге її видання. Віднайдено й дві світлини Костя Блакитного.

Суттєвим документальним доповненням до повістей Юрка Степового є дослідження Романа Ковалю, спогади Івана Горішнього та Юрія Магалецького, поміщені в збірнику.

Вірю, що книга допоможе усвідомити тяглість нашої боротьби за свободу і незалежність, посприє розвінчанню міфу про «тріумфальне шествіє савецької власті», безпомилково вкаже на споконвічного ворога, викликаючи спопеляючу ненависть до окупанта і палку любові і шану до захисників рідного краю, мобілізує до їхніх лав нові покоління безстрашних патріотів.

Завершити вступне слово хочу словами з вірша Володимира Стецюка «Повстання»:

«Ще не скінчився наш похід.
Надію з нами не ховайте.
Як буде воля, мій привіт
Вкраїні милій передайте».

Донині той триває бій.
Борні немає тій упину –
За вільний край наш степовий,
За українську Україну.

Віктор ПОГ

Зв'язкова Віра

Вір або сиріть!

ПЕРЕДМОВА

Наша українська художня і мемуарна література надзвичайно мало приділяє уваги образам українських жінок-героїнь, що тисячами і більше склали своє життя за найвищі наші ідеали – Українську Самостійну Державу. А скільки їх, відомих і невідомих, полягли на широких українських просторах в часи визвольних змагань 1917-1921 років, скільки пізніше сконало по темних льохах різних окупаційних режимів, скільки знайшло свою смерть в Жандармській балці Катеринослава і Бабиному Яру Києва, скільки й до цього часу стоїть у нерівній боротьбі проти окупанта в героїчних загонах УПА на рідних землях.

У своїй повісті «Зв'язкова Віра» я й поставив своїм завданням намалювати образ української дівчини-героїні, однієї з багатьох тисяч, що віддали своє молоде життя на офіру нашої великої ідеї.

Образ Віри Бабенко не є видуманий мною, а списаний з живої колись дівчини-героїні, яка присвятила своє життя визвольним ідеям і гідно служила їм аж доки не перестало битися її вогненне серце.

Віра Бабенко, а по вуличному Таболянко, народилася в 1900 році на Катеринославщині. Училася в Тернівській гімназії біля Кривого Рогу. Після лютневої революції пішла добровольцем на заклик Керенського в жіночі батальйони смерті. Скоро виявила себе на фронті здібною розвідницею і безстрашним вояком, за що дістала в нагороду два Георгіївські хрести. А коли почалася Українська революція, вона з головою поринає у вир визвольних змагань. Бере активну участь протягом усіх років в українських військах С. Петлюри, а коли переможені Українські війська відійшли за Збруч, вона залишається на рідних землях і бере участь у підготовці і боротьбі повстанських відділів отамана Степового-Блакитного на Херсонщині і Катеринославщині в 1920-1921 роках.

В останніх числах квітня 1921 року, в день загибелі отамана Степового-Блакитного, була заарештована в рідному селі. Кілька місяців терпіла знущання в Катеринославській Губчека. Розстріляна того ж літа в Жандармській балці в Катеринославі.

Але й в останню хвилину Віра не зігнулася перед окупантом, а зломилася по героїськи. Ось як змальовує її смерть один із очевидців:

«Колона рушила. Ішли тихо, понуро засмучені смертники. Не дійшовши кілька кроків до Жандармської балки, Віра бадьоро почала:

«Шалійте, шалійте, скажені кати,
Готуйте шпівнів, будуйте тюрми!».

Сторожа почала кричати і штовхати прикладами. Пісня стихла... Спускалися нижче в балку. Перечіпалися через кучугури сміття, каміння. Падали, знову підводилися. Біля чагарників зупинилися, Віра рвонула блузку і щосили вигукнула:

«На моє серце, катюго, стріляй!»

Кілька пострілів... Віра впала, за нею Маруся...

Над Катеринославом підіймався серпневий ранок тисяча дев'ятсот двадцять першого року. У Жандармській балці, під чагарником, лежало біля сотні скривавлених трупів: спереду всіх, з розірваною на грудях блузкою, лежала Віра, поклавши на неї руку, лежала Маруся Славинська.

Зажурені труби Металургійного заводу сумно дивилися у провалля. Високо вгорі жалібно скиглили самітні чайки, а їм ще тужніше підспівували надривним плачем жайворонки...»

В даній повісті образ Віри показаний лише у тисяча дев'ятсот сімнадцятому і вісімнадцятому роках. Дальший її образ розгортається в наступній історичній повісті, присвяченій визвольній боротьбі в 1920 році, під назвою «В Херсонських Степах», що має в скорім часі побачити світло денне.

Автор

I

Прийшов повний тривоги лютий тисяча дев'ятсот сімнадцятого року. По селах пройшли чутки, що в Петрограді щось неспокійно, щось нависло нове, невідоме. Всі напружено чекали цього нового і невідомого, бо війна з «германцем» уже досить сиділа в печінках селянинові.

Такі чутки дійшли й до одного глухого села на Катеринославщині. В селі заговорили, що царя скинули, що ніби Распутін підвів його, бо, мовляв, цариця закрутила роман з Распутіним уже давно і що переворот є діло рук Распутіна разом з царицею. Селяни пошепки говорили, що Распутін продав Росію германцеві.

Дехто з заможніших селян шкодував за царем, а бідніші тішилися, говорили, що тепер, мовляв, настане справжній рай на землі: всі поміщицькі маєтки перейдуть до рук селянства. Дехто вже готував налігачі і збирався до Кочубеївських стаєнь, щоб потягти якусь цементалочку або рисака англійської породи на нове господарство.

Чутки про революцію, немов проворні вужі на лісній галявині, швидко розповзалися по селу. Люди юрбами збиралися під крамницями і обговорювали «ліворуцію», як вони називали цей переворот. Серед такої юрби селян з'явився Прокіп з жовтими «палетами» Третього Фінляндського полку. Він упевнено розштовхував юрбу і з поважним виглядом дипломованого політика починав:

– Та що там ви панімаєте в ліворуції. Ви тьомніє, як півная бутылка. Ми як стояли під Бродами, то наш ротний читав нам про ліворуцію і хто її має зробити. Там, канешно, було правильно сказано, що тольки ми, рабоче-крестьянські маси зробимо переворот, а по вчонуому, то називається ліворуція, – він на цьому слові гоноровито підносив свою куксу догори і продовжував далі, – господін-товариш ротний, канешно, правильно читали, що всі після ліворуції будуть рівними, бо хіба ж то правильно, що Митрофан Ліщина має сорок десятин землі і їсть білу булку, а я тільки одну десятину і давлюся чорним глевтяком!

– А хто ж тобі винуватий, що ти ціле літо тягаєш рядно поза хатою, ховаючись від спеки, а Ліщина все літо, як навіжений, товчеться на полі і всю родину свою мордує роботою! – кинув йому репліку якийсь дядько з натовпу.

– Да, да, тягаєш, – огризнувся Прокіп, – а хто на хронті страждав, як не ми і за що? Я ще тольки приїхав на побивку, то вже знав, що буде ліворуція, бо Распутін ще на хронті готував переворот.

– Та на якому ж хронті був твій Распутін? – перебив його знову той самий дядько, – він же більше хронтує у дворці з царицею.

Прокіп помітно зашарівся на обличчі, але зразу ж випростався, безнадійно махнув рукою і додав:

– Та що там говорити з тьомною масою, коли ви поняття не маєте про Распутіна.

Юрба голосно зареготала, а Прокіп продовжував уже зовсім обуреним голосом:

– То по вашому, Ніколай Ніколайович теж не робить ліворучію? Ех! Біда з тьомним народом! – він махнув рукою і попрямував у бік Гелірової крамниці, де опершись на милиці, стояв його колега Тепа.

Привітавшись, «хронтовики» почали між собою жваву розмову. Прокіп щось гаряче доводив своєму другові, енергійно розмахував куксою, а той, переставляючи з місця на місце свої незграбні милиці, тільки уважно слухав його і схвально кивав головою.

Нараз із-за рогу вулиці почувся страшний шум і галас, звідки показалася велика сільська процесія з червоними прапорами. Спереду дві дівчини несли великого портрета Керенського, обведеного червоною стрічкою. Юрба на всі голоси виспівувала:

*«Довго в цепях нас дєржали,
Довго нас голод томив.
Чорнії дні минували,
Час іскуплення пробив...»*

Сільський учитель, Анатолій Миколайович Орлов, енергійно вимахував сухою лозиною, диригуючи співом процесії.

Демонстранти на базарній площі зупинилися. До них почали стікатися окремі групки людей, що були розкидані попід крамницями. За кілька хвилин площа заповнилась народом по береги. Чоловіки, більшість з червоними стрічками, на палицях. Обличчя зібраних горіли полум'яними вогниками радості, захоплення. У натовпі щоразу голосно вигукували: «Слобода! Досить терпіти угнитателів і сплотаторів. Нехай живе Керенський! Хай живе Распутін! Досить, досить!»

Прокіп і його колега Денис теж приєдналися до натовпу і аж синіли та горланили:

– Нехай живе ліворучія! Хай живуть хронтовики! Да здравствуй Распутін! Ура Ніколай Ніколайовичу!

Хтось із натовпу зауважив їм голосно, що Распутін і Ніколай Ніколайович то не є революція, а вони ще дужче галасували:

– Распутін! Гришка Распутін! Нехай живе.

– Ур..а! Ур..ра!..

У центрі натовпу, на імпровізованій трибуні з ящиків з-під мила, з'явився всім відомий в селі Петька Савенко, робітник Катеринославського Брянського заводу, який, кажуть, ще в дитинстві виїхав до міста і там працював на заводі. А тепер повернувся до рідного села, бо ж почалася революція і багато робітників хлинули до своїх сіл, щоб підіймати нарід на боротьбу з старим «прижимом», як говорили селяни.

Він говорив в'яло, помітно заїкався, а галас у натовпі не припинявся, бо чомусь неохоче його люди слухали. Важко було його зрозуміти у такому галасі, але окремі уривки промови доносилися, з яких можна було почути, що він говорив про кінець війни, закликав залишати окопи і повертати гвинтівки проти поміщиків і експлуататорів. Щось згадував Леніна, Троцького, але провідну думку промовця важко було схопити.

Не зважаючи на морозний лютневий день, у нього з розкуйовдженого рудого волосся рікою лився піт. Заливав давно не митий лоб і брудним потічком стікав на ніс. А там, на кінчику носа, утворював велику краплю, що ледве-ледве трималася. Закінчуючи промову, він різко махнув рукою, краплина відірвалася від носа і впала на засмальцьовану шкірянку, й промовець залишив трибуну. Ніхто йому не аплодував, не вигукував, як видно, промова не справила на слухачів відповідного враження.

Несподівано на трибуні з'явилася молода дівчина з руським волоссям, яка несла портрета Керенського. Вона піднесла руку догори і дзвінкий дівочий голос прорізав морозну тишу:

– Шановні земляки! Шановні батьки, матері, брати й сестри!

Натовп завмер. У лавах пронеслося пошепки: «Тс... тс..., говорить Віра Бабенкова». А струнка, русява патріотка стояла на трибуні, немов вартовий біля полкового прапора, струнко.

Раптом сонце виплигло із-за хмар і його, хоча й холодні проміння, але якось тепло упали на рум'яні дівчини, від якої віяло непоборною силою і незламною волею. Віра продовжувала:

– Ми сьогодні переживаємо велике свято. Трисотлітня неволя скінчилася. Трон Романових, немов картковий домок, рухнув. Прокинулися мільйони приспаних сердець нашого народу. Вони пішли на штурм самодержавних фортець і повалили їх. Але це ще не справжня революція. Це лише прелюдія до революції. Впереді ще багато труднощів і перешкод, бо революція пройшла в Петербурзі, а не в Києві. А наші погляди звернені туди, до золотих бань Святої Софії, до Богдана на баскому коні на Софіївській площі.

*Нехай пролунають віщі дзвони Святої Софії!
Нехай прогримить наш могутній клич:
За вільний наш нарід, за незалежну Батьківщину!*

Останні слова Віри укрилися громовими вигуками: «Слава! Слава!» А наелектризована палкою промовою дівчини маса стихійно почала: «Ще не вмерла Україна». Кілька дужих селянських рук підхопило молоду патріотку і, немов гумовий м'яч, довго підкидали її на руках.

Поволі все заспокоїлось. Народ почав розходитися по хатах. Однак по кутках ще довго стояли невеличкі купки людей і все говорили про свою славу землячку Віру Бабенко. Її промовою нарід був просто таки заскочений, бо до цього часу ніхто її не помічав у селі. Односельчани знали, що є така Віра Таболянчина, як їх звали по вуличному, знали, що вона вчиться у Тернівській гімназії, але таким її сміливим і патріотичним виступом нарід був здивований.

Згодом і ці невеличкі групи людей розійшлися. Вулиці порожніли. Снігові хмари поволі розповзалися по небесній блакиті, а холодні сонячні проміння, виблискуючи, сковзалися по наїждженій санный дорозі, якою зрідка вихором проносилися фарбовані санки з вимальованими фігурами на задку, а в них, поважно, обіпершись на спинку, сиділи сільські «ліворуціонери», що поспішали до міста на якісь мітинги, пленуми, конференції.

II

Десь за місяць Віри не стало в селі. Вона пішла на заклик міністра Тимчасового Уряду у жіночі батальйони смерті, щоб доводити «війну до переможного кінця», як говорив у своїх закликах Керенський.

По короткому вишколі Віра попала на західний фронт, де себе швидко виявила як відважна розвідниця у найнебезпечніших операціях, внаслідок чого начальник розвідки Тринадцятого Порховського полку, поручник А. Чорновус, писав у своєму рапорті по команді:

«Начальнику розвідки Першого Українського Корпуса Полковнику Яровому.

Прошу предоставити к висшей награде розвідчицу вверенной мне части В. Бабенко, проявившую героизм и отвагу в выполнении боевых заданий.

Начальник розвідки 13 Порх. с. п. Поруч. Черноус.»

Такий рапорт цілком був заслужений Вірою, бо вона не раз заглядала смерті в вічі, вона часто пробиралася у глибоке запілля ворога, часто просиджувала з німецькими майорами або полковниками у варшавських чи краківських кафешантанах за гарно накритим столиком, переморгувалася з п'яним «камерадом», а за

деякий час поверталася до свого рідного Порховського з найціннішими відомостями про дислокацію ворожих сил, про їхні плани й наміри.

Поручник Чорновус кожного такого разу вдячно потискав Вірі руку, люб'язно плескав її по плечах і примовляв:

– Так дійте й далі, Віро, від вас батьківщина цього вимагає. Ви не за страх, а за совість служите нашій любій вітчизні.

У таких випадках у Вірі на обличчі з'являлась мила усмішка, вона червоніла і, потупивши очі, відповідала:

– Пане поручнику, я нічого особливого не зробила, а лише виконала обов'язок солдата, а тому прошу вдруге не говорити мені таких компліментів. Цокнувши закаблуками, вона робила різкий поворот через ліве плече і відходила кроком доброго фельдфебеля з учбової команди.

Поручник Чорновус ще потім довго дивився услід цьому стрункому солдатові і не міг намиливатися виключною поставою розвідниці.

Так проходили фронтові будні молодій розвідниці. Але десь пізньої осені її спіткало нещастя: в одній нічній операції Віру поранено в ліве плече і праву ногу. Це нещастя вивело її на деякий час із фронтових лав.

Вона нічого не пам'ятає, як це сталося. Вийшла вночі з двома товаришками до ворожого розташування, ще пам'ятає, як їх освітлювали ракетами, кричали «гальт», але далі вона нічого не знає, бо очунилася лише в комфортабельному санітарному вагоні, що стрімголов мчав на Київ.

В очах дівчини промайнув Проскурів, Жмеринка, Вінниця, Фастів, а там опинилася у величезній світлиці по Марино-Благовіщенській вулиці, 127. Різкі пахощі йодоформу, привітні сестри в білосніжних халатах, старенькі люб'язні лікарі в рогових окулярах, пінцети, ланцети і інші «цети».

Так Віра провела довший час у шпиталі, а потім прибула на місяць до рідного села на відпочинок.

Дерев'яна сільська церква битком набита народом. Повітря наповнене приємними пахощами ладану і смирни. Правиться молебень «во славу руських воїнов». Вірні поскиляли голови, ревно моляться. У церкві могильна тиша, яка лише іноді порушується густим басом отця Івана із самої глибини вівтаря.

– За спокій з неба і за спасіння душ наших Господові помолимося!

А хористи своїми дзвінкими голосами підхоплюють:

– Господи, помилуй, Господи, помилуй!

Народ хреститься і шепоче свою благальну молитву до Всевишнього, щоб помилував усіх.

Сонце щедро сипле своє проміння через венеціанські вікна до середини. Вони проворно бігають по обличчях, головах людей, а один найсміливіший перестрибнув у правий кут і боязко посковзнувся по повних солдатських грудях з двома Георгіївськими хрестами. Від грудей віддало осліплюючим блиском, а потім цей промінь хутенько перебіг на якусь бабусю у чорній хустці і швидко поринув у натовпі мирян.

Солдат стояв у смиренній позі і все хрестився. Сотні очей весь час позирали в його бік, бо вони вже давно впізнали в солдатові ту саму русяву дівчину з рум'янцем на щоках, яка в лютому промовляла до них на базарній площі. Їм глибоко тоді запали в душу її слова про революцію з Києва, про дзвони Софіївського собору. Але тепер перед ними стояла вже зовсім не та з дитячим обличчям Віра Бабенко, а змужнілий в боях кремезний солдат з русявою розчіскою на правий бік і з двома Георгіївськими хрестами на грудях. В очах солдата ховалася небачена відвага і незламна рішучість до чину.

Віра періодично обводила гострим поглядом своїх земляків, а потім знову опускала смиренно голову і поволі перекладала триперстний хрест з чола на груди і з правого рамена на ліве.

Служба Божа наближалася до кінця. Уже давно продзвонили «Достойно». Отець Іван вийшов з вітваря і оголосив порядок відправ на далі. Натовп по словах священника – «Амінь» – рухнув до дверей. У загальному натовпі рухалась і Віра. Кожний, хто близько неї був, з повагою відступав дорогу. А коли вийшли за ограду, то хтось із сміливіших звернувся до Віри. Вона зупинилася і, мило посміхаючись, протягнула землякові руку. Селянин, тиснучи Вірі руку, низько уклонився, як це він робив лише один раз на рік, коли приїжджав з Петрограда князь Віктор Сергійович Кочубей навідати свій маєток, де він працював за конторщика.

Між ними зав'язалась душевна розмова. А селянський натовп біля них все зростав і зростав. Вони жадібно ловили кожне слово своєї заслуженої землячки. Віра щиро і просто розповідала їм про настрій солдатів на фронті, про настрій людей у Києві. Дівчина з великим захопленням розказувала їм про якогось полтавського поручника інтендантської служби, який часто виступає в Києві на зборах, з'їздах, мітингах, що він керує військовими справами при Центральній Раді. Коли вона говорила про цього поручника, то її очі загорялися чаруючими вогниками, обличчя горіло негасимим полум'ям, вона жестикулювала своєю пухкенькою ручкою, намагаючись передати його промови в усіх подробицях.

Селяни стояли навколо Віри, немов загіпнотизовані і уважно хапали кожне її слово, а, наслуховавшись досить, той, що затримав її, звернувся до натовпу зі словами:

– Ну, люди добрі, мабуть, досить затримувати Віру Миколаївну, бо вони вже, певне, теж їсти хочуть. Дамо, панове, їм спокій!

По останніх словах повернувся чемно до дівчини, уклонився, як і перше, потиснув руку і подякував за інформацію. Натовп розійшовся. Віра теж пішла.

По двох місяцях відпочинку вона виїхала до своєї частини, а в селі ще довго говорили про завзяту тернівську гімназистку, їхню славу землячку, а тепер заслужену розвідницю Віру Бабенко. Але минуло кілька тижнів і розмови затихли.

IV

Потяг, повільно колихаючись і ритмічно постукуючи на замках рейок, швидко мчав вперед і вперед, на захід. Уже промайнули живописні Мотовилівські дачі, прошуміли Боярські соснові бори, промайнув і запорошений снігом Пост Волинський, а за кілька хвилин по тому почувся протяжний свисток паротяга і потяг, мов укопаний, став. Віра визирнула з другої полиці через замерзле вікно вагона і побачила таку знайому невелику дерев'яну станцію з написом на фронтоні:

КИЇВ–ПАСАЖИРСЬКИЙ

Пасажири, військові й цивільні, поспішали до виходу. А на станційній площі хто сідав до трамваю, хто нашвидку домовлявся з візником, а хто прямував пішки по Безаковській. Віра з невеличким дорожнім чемоданом стрибнула в розцяцьковані санки і «ліхач» рвучко з місця помчав по Безаковській, вискочив на Бібіковський бульвар і зупинився аж на Хрещатику, де містився Секретаріат Військових Справ.

Віра хутко збігла по сходах на другий поверх і постукала до кабінету під № 10, де її привітно зустрів поручник Чорновус, що тут перебував у службовому відрядженні, а сьогодні ж збирався повертатися до Проскурова.

– Ой, як чудово, що Ви мене тут застали! – вигукнув поручник, вітаючись з Вірою, – бо я за годину виїжджаю до полку.

– То чудесно, пане поручнику, значить їдемо разом.

– Ні, голубко, Ви, напевне, вже не повернетесь до свого полку, бо маю ось для Вас нове призначення, – він вийняв з кишені папірця і подав його Вірі, – Вас переведено до Маньківського полку, що розташований тепер в Умані.

Віра нервово розірвала конверта, дістала з нього клаптик акуратно складеного паперу і почала читати. Поручник уважно стежив за виразом обличчя дівчини. Вона читала:

«Розвідниці Бабенко Вірі. (Порховський полк).

З цього числа Вас призначено в розпорядження Начальника розвідки Маньківського полку, по одержанні чого Вам належить негайно відбутися за призначенням. Про відбуття повідомити мене.

Начальник розвідки I Українського Корпусу

Полковник Яровий.

Ст. Жмеринка.

Штаб Корпусу.»

Прочитавши папери, Віра на мить задумалася, а потім, зірвавшись зі стільця, швидко пройшлася по кімнаті і рішуче промовила:

– То вже мені зовсім не подобається. Дисципліна дисципліною, але коли вже мене переводять з діючого до запасного, то, я думаю, що варто було б і мене запитати. Я зовсім не маю наміру відсиджуватися у глибокому заплілі, далеко від фронту, тим паче, зараз такий час, що не день, то й нові події.

– У тому й справа, Віро, що тепер гарячий час, – лагідно сказав поручник, – важливість моменту якраз і полягає в тому, що ці швидко мінливі події вимагають тепер якнайбільше мати своїх людей в заплілі, бо весь тягар подій переноситься тепер далі від фронту. Наші сьогоднішні союзники можуть в будь яку хвилину стати самими запеклими ворогами. Розумієте, добродійко Віро?

А, між іншим, ми не будемо багато дискутувати на цю тему. Докладніше з вами в цій справі буде говорити командир Маньківського полку п. Блакитний.

– А чи хоч порядного полковника маю, пане поручнику? – лукаво, посміхаючись, запитала Віра.

– Та ви що, невже не знаєте пана Блакитного?

– Уперше чую таке прізвище, – байдуже покивала головою Віра.

– Так он воно що, Ви кажете, що вперше чуєте це прізвище.

– Слово честі, пане поручнику, це прізвище абсолютно мені нічого не промовляє. Може я знаю під іншим прізвищем цього полковника.

– Так бо воно й є, голубко, що Ви його знаєте під іншим прізвищем. Та як дізнаєтеся, хто це справді є, то Ви мене розцілуєте з радості.

– Ну та досить, пане поручнику, інтригувати, – благальним голосом заговорила Віра, – кажіть же, нарешті, хто ж він є, той Блакитний?

Поручник підвівся з стільця, заклав руки до кишені, подивився на дівчину з усмішкою і продовжував спокійним голосом далі:

– Ви, напевне, пам'ятаєте Юрків, що мешкали отам біля нової школи і більше ніж певен, що знаєте їхнього Костя.

Віра на цьому слові помітно зашарілася і зробила великі очі.

– Ну, ну, то кажіть швидко, пане поручнику, знаю, знаю, звичайно, і Юрків, і їхнього Костя, але кажіть далі!

– Він, наскільки мені не зраджує пам'ять, ще десь у п'ятнадцятому році пішов добровольцем на війну, закінчив офіцерську школу в м. Горі на Кавказі, – продовжував повільно поручник.

– Ну то я вже знаю, коли він пішов і що закінчив, але ж кажіть, що далі? – Віра нервово домагалася від поручника.

– То ото він і є полковник Блакитний.

Віра закусила губу і ніби аж підстрибнула на цьому.

– Ах, так! – з полегшенням перевела дух дівчина, – ну то, звичайно, з ним варто повоювати. Костя я дуже добре знаю.

– Я в цьому не сумнівався, – посміхаючись, відказав поручник.

– Виходить, що збирається ціла група наших земляків, – весело заговорила Віра, – думаю, що коли виборемо свою державу, то наше село мусить бути вписане золотими літерами в історію визвольних змагань.

– Коли я маю від'їздити, пане поручнику?

– То вже справа Ваша, добродійко, можете й сьогодні.

Дівчина потиснула поручникові руку подякувала і пішла сходами на вулицю. Прийшла до готелю Гладинюка на Фундуклівській вулиці, поїла трохи, і нашвидку ж відправилася до двірця, щоби встигнути на потяг, який мав відходити о шостій годині вечора.

V

Десята година ранку. Велика, але глуха станція Умань. Зрідка на запасних коліях чорніють порожні пульмани. Біля семафора чмихає маневровий паротяг з двома вагонами. По пероні гордо походжає черговий по станції. Широкі червоні криси кашкета надають йому імпазантного вигляду. Він чекає на потяг з Христинівки. Напівсонні пасажири з мішками куняють по пероні. Дехто визирає в бік сторожової будки, дехто ліниво сновигає з кінця в кінець перону. Безжурно перестрибують проворні горбичики між залізничними коліями, шукаючи собі легкої поживи. Сонце несміливо визирає з-за збіжжевого магазина.

Раптом від семафора донісся страшний шум і з-за будки, вужем звиваючись, вихором вилетів довгий ешелон. Почувся

протяжний свисток, і потяг став. Пасажири розходилися в різні сторони. Віра попрямувала просто до вартового, що стояв біля станційного будинку. Вона запитала його, де міститься штаб Маньківського полку. Вартовий уважно оглянув дівчину, потім чемно запитав документи, а переглянувши її папери, докладно розповів, як добратися до штабу.

За якийсь час Віра сиділа у просторому кабінеті полковника Блакитного і вела дружню розмову зі своїм начальником – земляком, а може й більше, ніж земляком, бо вона його знає ще учнем двокласної школи на Катеринославщині.

Віра була тоді у четвертому класі, а він кінчав. Вона пам'ятає його соромливим юнаком, що завжди уникав дівчачого товариства. Пізніше, коли Віра по закінченні двокласної школи училася в Тернівській гімназії, то зустріла його на різдвяних вакаціях у церкві. Вона добре пам'ятає його в чорній шинелі, на якій виблискували золоті гудзики з молотком і розсувним ключем на вхрест, така сама емблема на кашкеті – то була форма студентів Механіко-технічного училища.

Після служби Божої він підійшов до Віри і почав розв'язну розмову, чому вона тоді дуже здивувалася. Тоді не одна подруга Віри дивилася на неї з заздрістю.

Потім вони щороку зустрічалися на літніх вакаціях у рідному селі. Короткими літніми вечорами вони блукали розкішними алеями Кочубеївського парку або годинами просиджували під кучерявими вербами панського ставка.

У свята цілими днями бродили по неозорих сінокосах на Жовтих Водах, а їм привітно усміхалися соромливі волошки, ніжні червоні маки і тендітні сірі сокирки. Стомившись, вони сідали на першій ліпшій могилі і він без кінця розповідав їй про трусливого молодого Потоцького, про хороброго полковника Михайла Кричевського та незабутнього лицаря Гетьмана України Богдана Хмельницького.

Віра з великим захопленням слухала розповіді про славу минавшину свого краю, а її співбесідник ще з більшим задоволенням любив розповідати про це.

Так минали найкращі роки, роки неповторної юності, щасливого кохання і солодких мрій.

Але скоро підкрався знаменний тисяча дев'ятисот чотирнадцятий рік. Почалася велика світова завірюха. А за рік прийшов і важкий серпневий день тисяча дев'ятсот п'ятнадцятого року. Віра наче зараз бачить перед собою запряжену тачанку, а в неї сідає чорнявий юнак в уніформі Механіко-технічного училища. Поряд мати з двома доньками заливаються гіркими сльозами, а вона стоїть із меншою його сестрою, Вірі сльози здушують горло, однак вона тримається, щоб не заплакати, а коли коні рушили, Віра не витримала, впала сестрі на груди і зайшлася гірким плачем.

З того дня минув час. І ось тепер він знову перед нею. Але тепер перед нею був не той Костя, що тоді. Віра пильно вдивлялася в його очі, шукаючи хоч найменших ознак того соромливого, ніжного Костика, але не знаходила. Перед нею сидів і близький, і далекий, і ніжний, і суворий полковник.

Вірі спершу стало надзвичайно тяжко на душі. В неї прокинулися давно приспані дівочі почуття, їй до болю хотілося знову бачити того наївного юнака, який колись там, далеко звідси, так захоплююче розповідав їй про минувшину, але перед нею тепер сидів поважний полковник, у військовій уніформі, із розкішними чорними вусами і хвилястою зачіскою назад. Він і на крихту не був тепер подібним на колись милого юнака.

Поговоривши біля години, полковник підвівся і промовив до дівчини діловитим голосом:

– Ви мене вибачте, Віро, але я вже мушу йти. Думаю, що ми докладніше поговоримо вечором. Отже, прошу зайти до мене о восьмій годині вечора. Я на Вас чекаю. А поки що будьте здорова! – він на цьому слові підвівся в повний ріст і відривчасто подав Вірі руку.

Дівчина поверталася засніженими уманськими вулицями до готелю з гнітючим настроєм. Вона дорогою аналізувала свою розмову з полковником. Їй дещо подобалося із спогадів дитинства, і

вона від приємності посміхалася про себе, але крім них Віра чекала і деяких інтимніших спогадів, тепліших. Однак, на жаль, їх не було. Особливо їй не сподобалося: «Ви вибачте, Віро»... Ці слова «Ви... Віро» обдали дівчину крижаним холодом. Вони їй говорили про офіційність і урядовість розмови. Віра йшла і пригадувала ті «соромливі волошки, ніжні червоні маки»... Але тепер це пригадувалося, як приємний весняний сон, але неповторний. Від таких думок їй ще тяжче ставало на душі.

З такими важкими думками Віра й не помітила, як опинилася перед запарошеними снігом дверима готелю. Зайшла до своєї кімнати і, не роздягаючись, упала на софу й заснула мертвим сном. Прокинулася лише тоді, як на дзвіниці міського собору пробило вісім.

VI

Над головною площею старовинного міста Умані наліг зимовий присмерк ночі. Де-не-де над будинками блимали підсліпуваті ліхтарики, від яких ледве можна прочитати число будинку і назву вулиці. Тільки головний готель «Франція» яскраво освітлювався аж трьома великими ліхтарями: тут розмістився штаб Маньківського полку, де також мешкали його поважніші старшини на чолі з полковником.

Біля дверей готелю походжають розмірним кроком два вартові. До одного з них підійшла дівчина і подала йому перепустку. Вартовий допитливо обвів очима дівчину і подав знаком, що можна йти. Віра нервово збігла сходами на другий поверх, а серце, як не вистрибне, бо другу зустріч вона уявляла собі іншою, ніж була перша. Ця зустріч мала вже відбутися не в службовому кабінеті полковника, а в його приватному мешканні. Отже у дівчини ще жевріла надія, що на цей раз вона зустрине не тільки

поважного полковника, але й ніжного, голубливого Котика, як вона його звала колись.

За якусь хвилину Віра сиділа в кімнаті №12 і пильно розглядалася навкруги. Кімната була невелика. Посередині невеличкий круглий столик і чотири стільці, а під стіною розкладне офіцерське ліжко. Над ліжком в позолоченій оправі великий портрет Богдана Хмельницького з його найближчим оточенням. На столі порозстелювані військові мапи, на яких полковник щось креслив червоним олівцем.

Він запросив Віру сісти, а сам в цей час підійшов до дверей і повернув ключ у замковому отворі. Замок чітко цокнув. Полковник шарпнув легенько двері до себе і, переконавшись, що замкнено, зайняв своє попереднє місце у кріслі. Віра напружено чекала. Він підвів очі і почав, усміхаючись:

– Ви не боїтеся, Віро, залишатися наодинці з чоловіком, та ще й у замкненій кімнаті?

– Як вовка боятися, то і в ліс не ходити, – жваво відповіла Віра.

– Ну гаразд, то між іншим, – прийнявши серйозний вигляд, продовжував полковник, – Ви мене, Віро, добре знаєте. Пам'ятаєте наші розмови ще там, на далекій Катеринославщині, Ви добре знали мій настрій і мрії ще в юності, – він намагався видаватися зрівноваженим і спокійним, однак нижня губа його помітно починала дрижати, рум'янці на щоках загорялися, він помітно хвилювався.

– Так, так, пане полковнику, все добре пам'ятаю і розумію, про що хочете говорити, можете сміливо покладатися на мене, як на кам'яну гору, – дівчина спішила випередити думку полковника, – можете бути певним, що я Вас ніколи не зраджу.

Блакитний підвівся зі стільця і, подаючи Вірі руку, промовив:

– Даєте слово, що всі наші розмови залишаються тут, у цих чотирьох стінах?

– Так! – відрубала впевнено Віра.

Полковник пильно дивився в її щирі очі і бачив у них глибоко захвану любов до рідного краю, до свого обездоленого народу, палке бажання служити тільки йому, а як буде потрібно, то й віддати за нього своє молоде життя.

Блакитному хотілося в цю хвилину підійти до неї, міцно обійняти дівочий стан і без кінця впиватися в оті рожеві вуста, гладити її русяве волосся, але він розумів, що не час і не місце про це думати.

Він сів і продовжував далі:

– Усе те, що робиться тепер у нас в Україні, аж ніяк не задовольняє ні мене, ні моїх однодумців. У моїх вухах і досі дзвенить шматуючий душу плач нещасної селянки з Ольшаниці, в якій німці забрали останню корову, а вона лишилася з трьома малими дітьми, перед моїми очима й досі стоїть німецький жандарм з крижано-холодним обличчям, який нагає «заспокоює» жінку.

Нашу країну, перед якою колись дрижав Потоцький і трясся, немов у лихоманці, Конецьпольський, до володарів якої Візантійський імператор Василь посилав своїх гінців з багатими дарами і благов допомоги, тепер безжалісно топче брудний чобіт окупанта. Ми не маємо права байдуже спостерігати цього. Ми мусимо діяти і то негайно. Інакше історія нам ніколи цього не подарує, а прийдешні покоління проклянуть нас як боягузів і чужих підлабюзників.

Отже на Лівобережжі тепер створюється Гайдамацький Кіш Слобідської України, то буде основне ядро того велетенського руху, який має сколихнути народні маси і в потрібний час розпалити пожежу всенародного повстання проти окупанта. Нам зараз потрібна людина, яка перебрала б на себе функції зв'язкового між Лівобережжям і Правобережжям.

Справа це є, звичайно, досить ризикована, бо, як відомо, на Лівобережжі за нашими етнографічними кордонами теж засів окупант, але тільки вже інший, ніж тут. І я певен, що на таке ризикове і відповідальне завдання лише Ви надаєтеся, моя любя землячко? – полковник уважно подивився на Віру по закінченні розмови.

– Дуже дякую, дорогий земляче, за довір'я. Думаю, що Ви не помилились, обравши для цього мою особу. Ви теж добре знаєте, що я піду на будь які жертви і ризик, коли тільки знатиму, що це робиться в ім'я наших національних інтересів.

Полковник ще раз потиснув Вірі руку і ніжно поцілував її у ліву щоку. Відчувши дотик чоловічого обличчя, дівчина ніяково зашарілася, а потім встала, поправила хустку на голові і зайняла попереднє положення.

Блакитний підійшов до дверей і повернув ключа вліво, а повернувшись до крісла, натиснув гудзика на столі. До кімнати з'явилася молода дівчина в білому халаті. Вона чемно вклонилася і поставила на столі нікельований чайник з бутербродами на великій тарілці. Сама, уклонившись, вийшла.

Наші друзі сиділи за столом. Полковник повільно повертав чайну ложку в склянці і зосереджено щось думав. А потім раптом немов опам'ятався, підніс голову просто і, звертаючись до Віри, знову продовжував:

– Отже, Віро, Вам потрібно негайно відправлятися на Лівобережжя і починати закручувати справи. Ось Вам адреса і пароль, – він подав їй на клаптику паперу адресу і пароль і додав:

– Прочитайте і знищіть.

Другого дня Віра вирушила в далеку й небезпечну дорогу, бо треба було їй дістатися в вороже запілля на лівому березі Дніпра і там розгортати працю по підготовці до повстання.

VII

Дорога до призначеного пункту була дуже важка. На кожному кроці перевірка документів, підозра в шпигунстві. Але попри всі дорожні труднощі десь на третій день подорожі Віра добралася до потрібного їй міста на Лівобережжі.

Станційне приміщення переповнене народом. Всюди галас, шум, плач дітвори, люляння матерями малят, цигарковий дим, чад підсліпуватої гасової лампи, що ледве блимає в кутку – все це створює не дуже приємне враження для пасажера, який щойно залишив теплу постіль у першорядному готелі Умані.

Віра уважно обдивилася навкруги, секунду подумала і вирішила, хоч і пізно, але пробиратися на вулицю Котляревського, 8, куди мала адресу і пароль. Вийшла на станційний майдан, узяла «ліхача» і за кілька хвилин уже була перед одноповерховим будинком у глибині засніженого подвір'я, обсаженого високими, стрункими тополями.

Підійшла до ганку будинку. Ганок був доверху занесений снігом, неможливо пробратися до нього: віконниці наглухо позачиняні і лише через маленьку щілину однієї ледве блимає цяточка світла на заматах.

Віра заледве добилася до цієї віконниці, стукнула тричі. У хаті щось зашаруділо і за якусь хвилину з-за дверей жіночий голос:

– Хто там?

– Відчиніть, будь ласка, «Фастів», – відповіла Віра.

Віра сердечно потиснула їй руку і певним кроком пішла до хвіртки. Але раптом пригадала, що забула в хаті дорожнього кошика. Зупинилась, подумала, що не можна в таких випадках повертатися – буде невдача. Потім, махнувши рукою, сказала сама собі:

– А, дурниці, всякі забобони!

І рішучим кроком повернула просто до хати.

Побачивши панночку на порозі, господиня аж охнула, вдарившись об поли:

– Та що ж Ви зробили, панночко, не можна ж вертатися, коли вже вийшли! Тож буде обов'язково якесь нещастя. Ну, а коли вже так сталося, то мусите день перечекати.

– Та то видумки, пані, то все забобони, не вірте в те, – посміхаючись, заперечила Віра.

Перепросила за турботи. Взяла з крісла свого кошика і пішла. Господиня непокоїлась. Віра вийшла на вулицю і твердим кроком попрямувала в північному напрямку міста, куди лежав її маршрут.

VIII

Ранок був на диво чудовий: золоті промені сонця срібними хвилями перекочувалися по обмерзлих верхів'ях високих тополь, що стояли, немов вишикувана варта на параді, понад панелями. Проворні горобчики навперейми витанцьовували по слизьких панелях. На вулиці панує могильна тиша, яка тільки іноді порушується скрипінням санних підрізів по мерзлій мостовій, якою пролітає чвалом «ліхач» з раннім пасажиром, що поспішає до своєї установи. Двірники, з великими дерев'яними лопатами, похукують в задубілі долоні, відкидаючи кучугури заметів з панель.

А панночка, в старенькому селянському сачку, немов нічого й не помічає, поспішно прямує своєю дорогою. Вона йшла не озираючись, а у вухах, наче сто ковалів молотками, надокучливо стукало: «Не можна вертатися, бо буде невдача».

Далеко позаду залишилося місто. Віра вийшла на безмежний сніговий килим. Куди не кинеш оком – усюди білі, безмежні про-

стори. Ніде ані лялечки живої. Лише одна, «селянська» дівчина важко продирається не проїждженою сніговою дорогою. Їй піт заливає очі, а вона все йде вперед і вперед.

Бредучи заметами, зовсім вибиваючись із сил, Віра пригала дитинство, як бувало на Святий Вечір носила вечерю до своєї хрещеної матері в Корсунівку. В голові промайнули безпечні дитячі роки і весела безтурботна юність, коли вона такими заметами ходила на зимові вакації додому з Веселих Тернів за вісімнадцять верств.

Вона так потонула в спогадах, що й не помітила, як перейшла з десяток верств, бо вже наближалася до лісу. Уже доносилося до її вух тужне гудіння столітніх дубів великого бору. Подекуди чулося сумне завивання голодного звіря в непролазних хащах.

Раптом плетиво приємних спогадів перервалося стуком дужих кінських копит. Віра стріпонулася, наче прокинулася від солодкого весняного сну. Озирнулася назад... По тілі пробігли мурашки – кроків за п'ятдесят чвалом мчали три вершники... Тіло конвульсивно здригнулось. По ногах пробіг дрож... Але опанувала себе. Блискавично в голові пролетіло: «Не можна вертатися, бо буде невдача».

Вершники вже порівнялися з нею. Віра відчула різкий самогонний гар. Вони притримали коней кроком. Кров приплинула до мозку дівчини... Тіло обдало пекучим жаром... А у вухах ще надокучливіше бринів голос господині «бо буде нещастя»...

Думки перервалися вигуком вершника:

– Здоров, красавица!

Віра ледве підвела голову і крізь зуби процідила:

– Драстуйте!

Двоє натиснули коней острогами і помчали вперед, а третій, з великим рудим волоссям, що нахабно звисало з-під кашкета, продовжував їхати кроком.

Господиня злісно звернулася до дітей:

– Ну, чого повитріщалися, не бачили жінки, ану отуди, марш! – показала очима на піч.

Дівчатка, засоромившись, хуtenessько полізли на піч, але тепер уже оглядали «тьотю» через комин.

У цей час у сінях щось зашаруділо. Двері розчинилися і до хати зайшов господар, з берданкою за плечима. Привітавшись з Вірою, лісник сів. А потім байдуже, звертаючись до жінки, промовив:

– Щось гості, мабуть, до нас їдуть...

Віра насторожилась...

– Які гості, пане господарю?

– Та то дурниця, – махнувши рукою, продовжував господар, – що Вам до них чи їм до Вас, якісь товариші два їдуть верхи, а третього осідланого коня ведуть на повіді. Напевне десь п'яного залишили свого товариша на хуторах. Тут часто п'янота вештається по хуторах.

Віра, мов ошпарена, схопилася з осла.

– Ой, ні, дядечку, то не дурниця! Хуtenessько заховайте мене!

Побачивши збентеження дівчини, господар теж помітно розгубився, але в цей час «гості» уже тупцювали в сінях. Він швидко пішов їм назустріч, а господиня штовхнула дівчину під лаву і нашвидку поклала на неї дитячі ночви.

Віра, задихаючись під ночвами, чула, як «гості» сварилися на «девочку», розпитували лісника, чи ніхто тут не проходив біля години тому, похвалялися, що якби вони її, «мерзавку», спіймали, то просто роздерли б навіпіл або повісили б на дереві за ноги, щоб довше мучилася. Віра все це з затаєним подихом слухала і в душі посміхувалася над їхніми «вироками».

Згодом розмова набрала зовсім іншого характеру: гості, напевне, вже сиділи за столом добре напідпитку і все вихвалялися, як вони нищать українських «бандітов», скільки вони вже спалили «бандитських» сіл і хуторів, як вони гвалтували «девочок» у «бандитських» селах; господар все підтакував їм та наповнював склянку за склянкою свіжаком, який ще не встиг гаразд і вихолонути, бо щойно вдосвіта був виготовлений.

Набравшись добре, «гості» почали вилазити з-за столу і дякувати господарю за прийняття. Один із них ледве вже язика повертав і все белькотав:

– Да, да, Ви, конешно, человек наш, сразу відно своего человека. Я всьо, конешно, понимаю, что Вы не будете передерживать бандитов.

А. потім, звертаючись, як видно, до свого товариша, вигукував п'яним захриплим голосом:

– Ех, Мітя, ти не понимаеш людей. Нада уметь распознать людей. Главное психологию, психологию человека понимают. Вот главное. Ты меня, Мітя, понимаеш? Ех, друг любезный, Мітя! Только ты меня понимаеш! Этот Пахомов сволоч. Ты понимаеш, Мітя, сволоч большая Пахомов.

– Ну, довольно, довольно, Льоша, пойдьом! – обізвався до нього товариш, який, як видно, тримався краще Льоші.

Раптом, зачепившись ногою за ночви, Льоша смачно вилаявся. А господиня прожогом кинулася поправляти ночви, гримаючи про себе:

– От анахтемські діти, понаставляли на дорозі, що й чоловікові нема як пройти. І не договорила, як із-за комина почувся боязкий дитячий голос:

– Ма...ма..., та то... тож...

Мати схвильовано піднесла руку до комина і грізно посварилася дитині пальцем. Дівчинка голосно підшморгнула носом і замовкла. Господар проводжав гостей. Льоша ще раз зачепився за кочерги і таки добре носом заорав і все говорив про психологию, про людей, що господар «свой человек», що Пахомов є велике падло. Господар його підтримував під руку і все підтакував, а його товариш, Мітя, тільки голосно реготав.

Під хатою ще довго вовтузилися, доки всадили Льошу на коня, бо його зовсім зварило, він ніяк не міг зібратися в сідло, все сковзався у стремені і падав. Нарешті якось з горем пополам увівся і гості рушили, а господар повернувся, зблідлий від пережитого, до хати.

– Ху, ну, слава Богу, здихалися гостей! – а потім, звертаючись до ночов, продовжував, – ну, добродійко, небезпека вже минула, можна виходити на волю!

Ночви піднялися і з-під них випросталася бліда, як стінка, Віра. Струшуючи з себе бруд, дівчина промовила:

– Ну, пане господарю, уже була, майже, на тім світі. Але, як видно, моя доля ще не вмерла, певне, ще не судилося мені загинути. Мабуть, родилася я під такою планетою, як мені завжди говорила моя покійна бабуся, що, мовляв, щастя людини залежить від того, хто під якою планетою народився. Отже, мабуть, моя планета була щасливою, бо вже кілька разів доводилося бути на краю загибелі і ось щось підвернеться таке, що врятує. От хоч би й сьогодні. Це ж просто треба мати щастя, щоб за кілька хвилин раніше зайти до хати, ніж ті героїчки приїхали, а то просто розірвали б на шматки. Ви ж чули, що вони говорили про «девичку». Отож вони й шукають тієї «девички», що тепер сидить перед вами.

– Так, так, панночко, я чув, але незручно було розпитувати їх у чому справа, що ж, власне, там сталося, що вони такі люті на Вас?

– Ех, сталося! Та там страшне сталося, добродію! – Віра поглянула на піч і зробила непевну міну, чи розказувати, чи ні.

– Та говоріть, вони нічого ще не розуміють, – кивнув господар головою в сторону дітей на печі, які тепер вільно собі галасували, тягаючи величезного чорного kota за хвіст, а господиня тим часом десь вийшла.

Віра почала розповідати свою ранішню пригоду. Господар співчутливо все кивав головою, охкав, зітхав, то знову затаював подих і напружено слухав. А коли Віра скінчила, він легко зітхнув і піднесеним голосом промовив на всю хату:

– Молодець панночка! Так з ними, мерзотниками, й треба робити! Інакше нічого не вийде. Якби не одна їх провчила так, як оце Ви розповідаєте, то не почували б вони себе такими героями в нашій місцевості. І, Боже коханий, що вони тільки виробляють тут.

Вам важко передати той жах, який вони навівають на людей своєю появою. Кажуть, «ви ждьоте своїх гайдамаков, ми знаємо добре то, але не діждетеся, бандітское отродье!» Ну що ж, а народ наш безсилий, мусить терпіти.

– Неправда, пане добродію, що наш народ безсилий, він сили має, а Ви краще скажіть, що він не досить організований, – заперчила Віра.

– Так, так, панночко, неорганізований наш люд, ото наше лихо, за те, що ми неорганізовані, нам найгірше завжди буває! – підхопив лісник.

– Але наша неорганізованість не є ще характерною ознакою українського народу в цілому, бо були часи, коли наш народ показував чудеса організованості. Біда наша, що ми в більшості затуркані сучасною пропагандою. Віримо облудливим кличам ворожої пропаганди, а не здаємо собі справи, що аж до того часу, доки ми не матимемо своєї власної держави, ми залишатимемося чужими рабами, підніжками окупанта.

Очі лісника блищали вогниками радості. Віра своєю розмовою, немов просвітлювала голову дядька. Він жадібно ловив кожне її слово і в такт їй кивав головою, схвалюючи її твердження.

– Пане добродію, – перевела розмову Віра на інше, – мені треба побачитися з «Дніпром», розумієте?

– Так, так, розумію, але Ви мусите відпочити до вечора, а я його приведу до Вас.

– Одарко! – звернувся господар до жінки, – ти дай панночці щось перекусити та проведи їх до хатини, де вони відпочинуть, аж поки я повернуся, бо я мушу сходити на село.

Господар почав збиратися в дорогу, а Віра сиділа за столом і полуднувала, господиня, хоч на перших порах здалася Вірі непривітливою, виявилася дуже гостинною, все припрошувала дівчину більше класти масла на хліб і почувати себе як дома.

– У нас можете почувати себе цілком спокійно, панночко, такі випадки з гостями у нас бувають дуже рідкі, бо наша лісничівка

все ж таки стоїть далеко від трактової дороги і сюди рідко хто показується, хіба випадково, як ото сьогодні.

Пообідавши, Віра перехрестилася до образів і сердечно подякувала господині.

– Хотите, панночко, можете й тут на полику відпочивати, а хочете, підемо до хатини?

– Та ні, пані, вже краще ходімте до тієї хатини, де там вона у вас?

– Та то в нас знаменита хатина, – посміхаючись, відповіла господиня.

– А чим же вона така знаменита у вас?

– Особливим нічим, але для таких подорожніх, як оце Ви, часто буває притулком.

– Ну, гаразд, підемо!

Господиня накинула на себе шалеву теплу хустку, вступила в черевики, обрізані з добрих витяжок і пішла вперед, а Віра за нею.

Пройшли через стайню, а потім ще через якусь повітку і там у стіні господиня почала щось мацати, поки не відсунула широку дошку, за якою витягла два солом'яні кулі і аж потім відчинила маленькі дверцята.

Віра зразу опинилася в крихітній кімнатці, де під стінкою був прилагоджений полик і замість стола стояла невелика діжка, накрита добре обтесаним кружком.

– Отут можете собі відпочивати, – показуючи на полик, сказала господиня, – правда, трохи холоднувато в хатині, але вона не пристосована до опалення, та добре вкриється кожухом, то воно й не буде холодно.

– Добре, добре, пані господине, я звикла й до холоду, не турбуйтеся, все буде гаразд. Дякую дуже.

Господиня зачинила за собою дверцята і ще щось довго вовтузилася, заставляючи двері кулями соломи і дошкою.

За кілька хвилин Віра вже спала міцним сном. Вона марила уві сні про так щасливо закінчений сьогоднішній день і на її сплячому обличчі застигла приємна усмішка задоволення.

Густий зимовий туман поволі огортав обмерзлі віття на деревах. Злегка падали лапаті сніжинки з хмарного неба, а мороз замальовував на вікнах хати лісника мистецькі узори. Дівчатка лісника колупалися заслиненими пальчиками по мерзлих шибках, вимальовуючи різні фігури. Маленька третя бавилася в колісці шкіркою зайчика. Господиня все натискала на підніжку прядки і попльовувала в руку, щоб краще лягала нитка на цівку. Гасничка ледве блимала на столику, віддаючи на комині світляні зайчики.

Раптом заскавулів у снігах руденький песик і почав лагідно до когось лашитися. Господиня зупинила прядку і прислухалася. Рипнули хатні двері і на порозі з'явився лісник з якимсь невідомим молодим чоловіком. Вони струшували біля порога сніг з кожухів і вистукували замерзлими чобітьми об поріг.

– Ну, мабуть, досить! – промовив лісник до невідомого, – проходьте ближче до печі. Тут буде трохи тепліше.

Вони посідали на лаві. Закурили. А потім невідомий звернувся:

– Ну, а де ж вона?

– Чекайте, трохи обігріємося, покуримо, а тоді підемо.

– Що, знову по заметах десь іти?

– Та ні, не турбуйтеся, тут близько, – заспокоїв гостя лісник.

Згодом вони пішли з хати до замаскованої хатини. Віра вже не спала, коли до неї зайшов невідомий з лісником і, подаючи руку, назвався «Дніпром».

Лісник перепросився і вийшов, а Віра лишилася з «Дніпром» наодинці.

Вони довго говорили про плани праці на Лівобережжі щодо організації військових сил навколо Коша Слобідської України.

– Організація такої сітки є дуже добра, але треба рахуватися з незначними старшинськими нашими кадрами, що дуже ускладняє справу, добродійко, – зауважував молодий чоловік.

– Так, ми маємо не досить старшинських кадрів, але їх треба мати, треба вишукувати, з місцевої інтелігенції є чимало прапорщиків, які тепер приховують свої старшинські ранги, а коли

перед ними розкрити наші наміри, то запевняю вас, що вони не відмовляться, особливо зверніть увагу на сільських учителів, що прибули під час війни, серед них найбільше є бувших прапорщиків, потрібно тільки їх знайти.

Потім він інформував Віру про уже організовані осередки по Лівобережжі. Віра записувала, креслила якісь схеми, плани. Кидала свої зауваги в деяких питаннях. Дискутували, обмірковували, радилися. Через деякий час молодий чоловік попрощався і відійшов, а Віра ще довго щось писала і креслила, а потім і вона поклялася спати.

Наступного дня Віра тепло попрощалася з родиною лісника і від'їхала далі.

Протягом більше місяця вона роз'їжджала по Лівобережжі. Організовувала зв'язки, налагоджувала контакти з уже організованими осередками, закладала нові осередки. Робота проходила чудово: за цей час вона покрила густою сіткою все Лівобережжя, а всі нитки зв'язків стягла в один твердий клубок, який мав бути в її руках десь у головній штаб-квартирі розвідки на Правобережжі.

Закінчивши свою роботу, Віра повернулася до того самого готелю «Франція», з якого вона виїхала більше місяця тому.

У кімнаті полковника Блакитного Віра застала поручника Чорновуса і ще якогось білявого старшину, досі їй незнайомого.

Сівши на софі, на запрошення полковника, Віра зразу звернула увагу на заклопотаний вигляд старшин.

Блакитний, перепросивши старшин, сказав:

– Панове, прошу зайти до мене о п'ятій годині, бо тепер маю негайну справу з панною Вірою.

Старшини пішли, а полковник, усівшись зручно у кріслі, глянувши на змучене обличчя Віри, почав:

– Ну, Віро, розкажіть, як наші справи там, далі за Дніпром? Чув, чув, про Ваші успіхи, чув і про те, як до Вас залицявся якийсь товаришок. Молодець, добре провчила!

На слові «залицявся» Віра трохи зніяковіла, а потім, прибравши ділового вигляду, почала:

– Справи наші, пане полковнику, блискучі, ми маємо за собою абсолютну більшість народу, ми тепер маємо цілу армію пропагандистів, агітаторів і організаторів.

Сільська інтелігенція вся за нами, не було випадку по двох губерніях, щоб хтось відмовлявся від наших завдань або не поділяв наших стремлінь, робітники по містах вітають наш рух, я вже не кажу про селянство, яке давно чекає чийогось рішучого слова: – ВПЕРЕД! Бо їм уже досить сидить у печінках трисотлітньої неволя, а тепер їй на зміну прийшла не краща, а далеко гірша.

Вони хочуть бачити Мазеп, Хмельницьких нашого часу, які повели б їх на останній і вирішний бій за свою власну і ні від кого незалежну державу. Їм уже досить чужої опіки, хочуть вільного і незалежного у своїй хаті життя. Потрібне тільки вміле наше керівництво, щоб не дати приспати потягу мас до нашої справи. Потрібно якнайчастіше висилати на місця наших людей, потрібне тверде і рішуче керівництво. Наша справа справедлива і ми, безперечно, її виграємо!

– Так, так! – перервав її полковник, – але тут, Віро, справи погані.

Віра насторожилася і аж підвелася з місця.

– Що таке, що сталося? – схвильовано запитала вона.

– Та ще нічого не сталося, але напевне станеться, – спокійним голосом відказав Блакитний, – окупанти готують якусь нову нам пілюлю. У Києві щось робиться підозріле. Німці готують нам новий трюк, щоби дезорганізувати наші лави. Маємо відомості, що німці кокетують щось із генералом Скоропадським, а той все-таки досить популярна постать у військових колах; як не кажіть, а генерал-лейтенант царської служби і до того командувач 1-го Українського корпусу. Цей трюк може принести нам чимало шкоди, може, знаєте, розмагнітити людей, знайдуться такі, що повірять у німецьку щирість.

Отже, Вам, Віро, не гаючи часу, треба відправлятися до Києва і там на місці розвідати ситуацію.

Зверніть увагу на настрій старшин військової залоги, довідайтеся про настрій Центральної Ради в цій справі, як дивиться на це київська провідна інтелігенція. Загалом там потрібно буде посидіти певний час і докладно все це вивчити, інструкції і пароль до зв'язкових дістанете від поручника Чорновуса.

Негайно, Вірусю, вирушайте, бо час не чекає, – майже наказовим голосом закінчив полковник, – бажаю успіху і перемог!

Віра, попрощавшись, пішла, а о четвертій годині вже сиділа в іншому готелі і вислухувала інструкції поручника Чорновуса.

IX

В одинадцятій годині вечора Віра стояла на пероні Уманської станції і чекала потяга на Христинівку.

Потяг сформувався з великим запізненням. Віра нервувала на пероні. Замість одинадцятої години вечора, коли мав відходити, сформувався тільки о четвертій ранку. Віра з великими труднощами втиснулася через буфери до якоїсь теплушки і сіла на своєму дорожньому чемоданчикуві.

У вагоні ще блимав підсліпуватий нічний чок і через закопчене повітря ледве виднілися на підлозі порозкидані торбинки, між якими лежали військові й цивільні, чоловіки й жінки, старі й діти. Якийсь заспаний солдат підвів голову і запитав:

- А яка це, тьотю, станція?
- Умань, – відповіла Віра.
- То це ми що, ще й не рушали з місця?
- Ба ні, добродію, не рушали.
- А чи далеко до Христинівки?
- Та ні, не далеко, два – три перегони.